INTRODUCERE ÎN STUDIILE ISTORICE

DE

ROMULUS CÂNDEA
PROFESOR UNIVERSITAR

SIBIU

1942

www.digibuc.ro

EXTRAS DIN REVISTA
„TRANSILVANIA"
ANUL 73 — Nr. 9

www.digibuc.ro

INTRODUCERE IN ŞTIINŢELE ISTORICE[1]

I

Istoria este ea o operă de artă sau o ştiinţă? Intrebarea aceasta s'a pus des, mai ales de când unii istorici aŭ început a întrebuinţa metoda ştiinţelor naturale sau au căutat chiar să stabilească şi unele legi ce s'ar putea observa în mersul istoriei. In antichitate această problemă nu exista, deoarece atunci istoria era considerată ca gen literar, deci operă de artă.

Progresând dela simplele însemnări analitice sau genealogice, la o expunere continuativă, istoricii antici au scris istoria „pragmatic", Polybius, dela care avem acest termen, înţelegând sub „πράγματα" afacerile de stat. Istoricul se încearcă să explice psihologic motivele pentru acţiunile individului, trăgând concluzii practice moralizatoare ca Plutarh, punându-le eroilor în gură discursuri fictive ca Thukydides, sau căutând să influenţeze societatea printr'o anume pictare a ei ca Tacitus. Tacitus este tipul istoricului ironic, al marelui şi scepticului patriot moralizator, care, considerând societatea romană mai rea decât era, căuta prin exaltarea şi exagerarea voită a virtuţilor barbarilor să dea un exemplu compatrioţilor săi, pe cari, dispreţuindu-i, credea că-i poate îndrepta pe această cale. Tendinţa aceasta, sprijinită de un mare talent de scriitor, cu un stil personal foarte sugestiv, a dat mai târziu prilejul la interpretări grăbite ale unor afirmaţii ale lui Tacitus în dauna adevărului istoric.

Evul mediu înseamnă într'o privinţă un progres în concepţie. Istoricii elini şi romani priveau mai mult numai lumea lor, lumea cealaltă, a barbarilor, nefiind considerată ca aparţinând civilizaţiei, forma mai puţin obiectul studiilor istorice. Istoriografia evului mediu, inte-

---

[1]) Lecţie făcută tuturor studenţilor dela Facultatea de Filosofie şi Litere, la 30 Octomvrie 1941, în ciclul organizat de D-l Rector Dr. Iuliu Haţieganu.

www.digibuc.ro

meiată pe creştinism, aduce ca element nou concepţia despre unitatea genului uman. Dar pasul acesta înainte rămâne izolat, căci în urma pătrunderii barbarilor în civilizaţia antică, avem de înregistrat la început, mai ales în Occident, o decădere a ştiinţelor, a literaturii şi a artelor, acestea retrăgându-se în adăposturile mai ferite ale mănăstirilor. Consecinţa a fost, că istoriografia evului mediu, ştiinţă sau artă, este cât se poate de înapoiată şi poate fi considerată ca un regres faţă de antichitate. Ea a păstrat însă ideea de unitate, pe care o brodează apoi pe teoria lui Ieronim despre cele patru monarhii, teorie pe care o mai vedem ivindu-se chiar şi în secolul al XVII-lea. Pragmatismul în istorie stăruie şi în epoca renaşterii, care credea, că nu se poate lipsi de orgolioasa imitare, şi in acest domeniu, a clasicităţii. Ca gen literar istoriografia este considerată încă şi în secolul al XVIII-lea, se suprimă doar discursurile fictive.

Schiller ne prezintă istoria din punct de vedere estetic.

Dar lărgirea orizontului prin descoperirea unei lumi nouă şi adâncirea spiritului uman, veşnic viu şi neastâmpărat, şi cercetarea ştiinţifică a naturii şi a omului, îşi proiectează luminile lor şi asupra istoriografiei. Sufletul uman tinde spre armonie. In domeniul nostru, Bossuet este cel dintâiu, care a încercat o sistematizare a materialului istoric. Este adevărat, că marele episcop şi strălucitul orator francez, se bazează încă pe concepţia teocratică a lui Augustin. Dar nu este mai puţin adevărat, că este meritul lui Bossuet de a se fi străduit să ne dea o icoană unitară asupra năzuinţelor umanităţii.

Nici istoriografia nu merge totdeauna o cale dreaptă, totdeauna ascendentă, cum nu se poate susţinea, că lumea merge, ca împinsă de un resort tainic şi reglementator, din progres în progres. Ideile vremii au influenţat asupra istoricilor şi asupra tuturor filosofilor şi oamenilor de ştiinţă, cari şi-au ales, sistematic sau incidental istoria drept câmp de investigaţii.

La începutul secolului al XVIII-lea Giambattista Vico, în ale sale „Principii ale unei ştiinţi nouă" (1725) se ocupă de istoria ideilor umane, cautând să stabilească serii în evoluţia epocilor omeneşti; el se opreşte însă nu asupra istoriei universale, ci asupra evoluţiei fiecărei epoci sau fiecărui popor în parte. Dar pe el nu-l mai preocupă excluziv politicul. Cu o generaţie mai târziu, Voltaire in al său „Essai sur les moeurs et l'esprit des nations" (1765), ne prezintă de fapt o istorie politică, dar în introducerea sa asupra „filosofiei" — căci dela dânsul ne-a rămas numirea de filosofie a istoriei — autorul are consideraţii generale, întemeiându-se pe principiul că istoricul trebue să se ocupe de spiritul, moravurile şi obiceiurile naţiunilor principale.

www.digibuc.ro

De aci este numai un pas până la Herder, care îl studiază pe om în raport cu natura ce-l înconjură, dar şi societatea, popoarele cu diferitele lor caractere, însuşiri şi defecte, mai ales cu tendinţele lor spre o unitate, care, mai presus de deosebirile de grade în cultură şi năzuinţi, este bazată pe principiile comune ale umanităţii. In sensul acesta a putut apoi Ludwig Schlözer, cam în aceeaşi vreme, să definească istoria ca „o adunare sistematică de fapte prin mijlocirea cărora starea prezentă a pământului şi a genului uman se poate înţelege causal".

Hegel, dela care se inspiră şcoala rankeană, consideră istoria ca un fel de desvoltare a spiritului divin, dela starea naturală a lipsei de libertate, la conştiinţa de sine a libertăţii. După concepţia lui Hegel această „Selbstentwicklung des göttlichen Geistes", ar fi cu putinţă numai în stat. De aceea istoricii, cari se inspiră din filosofia lui Hegel, consideră istoria politică drept adevărata istorie, având ca centru al investigaţiilor, statul. Şi astăzi istoriografia germană, în cea mai mare parte se preocupă de istoria organizaţiei de stat, admiţând însă, ca o concesie făcută concepţiilor mai largi istorice, şi necesitatea cunoaşterii istoriei dreptului, istoriei economice şi a istoriei vieţii spirituale. Fiindcă Hegel întrebuinţează şi cuvântul de „idee" pentru spiritul divin, şcoala lui L. v. Ranke a desvoltat apoi teoria ideilor (Ideenlehre), deşi Ranke însuşi, cel cu cea mai largă concepţie şi cu cele mai vaste cunoştinţi, a fost foarte prudent în formularea de principii generale în istoriografie.

Şi cum Hegel afirmă că spiritul divin se desfăşură în trei stadii, teză, antiteză, sinteză — o desfăşurare tripartită a istoriei omenirii o găsim şi la filosoful francez Auguste Comte, care porneşte însă dela cu totul alte consideraţii generale decât Hegel şi este potrivnic metafizicii în istorie. De aceea Comte îşi numeşte filosofia sa „positivă". Nu prin speculaţiuni filosofice, ci prin cercetarea positivă a apariţiilor comune vom înţelege istoria. După stadiul iniţial de gândire teologică, şi după al doilea stadiu de gândire abstractă sau metafizică, abia stadiul al treilea de gândire positivă ne dă putinţa de a înţelege trecutul şi prezentul. Fiecare epocă cu toate deosebirile individuale are un caracter comun. Acest caracter comun trebue să se fi desvoltat, după anumite legi ale evoluţiei. Avem deci a face cu apariţii colective, care nu pot fi cunoscute numai prin elemente biologice sau economice, ci prin elemente psihice. Comte îşi lărgeşte deci câmpul de investigaţie dela problema statului la problema societăţii umane.

Filosofia lui Comte în ce priveşte concepţia asupra istoriei n'are a face nimic cu materialismul istoric, cum nici Lamprecht nu are a face nimic cu el, deşi Lamprecht, acesta acum istoric de specialitate în considerarea „epocilor de cultură" (Kulturzeitalter) şi în explicarea

www.digibuc.ro

social-psihică a istoriei, merge, fără să se fi inspirat din Comte, pe aceeaşi linie cu filosoful şi sociologul francez.

Acum ajungem la un punct, care mai ales în vremea lui Lamprecht, a stârnit prin teoriile acestuia, expuse cu o deosebită strălucire şi putere de sugestie, o vie discuţie între istoricii specialişti: Există legi în istorie? Există legi în istorie asemenea legilor din ştiinţele naturale? Lamprecht în consideraţiile sale teoretice întrebuinţează uneori chiar termini împrumutaţi din aceste ştiinţe ca b. o. „endosmosă".

Incă Vico caută a stabili anumite serii în evoluţia omenirii. La noi A. D. Xenopol, a cărui însemnătate în filosofia istoriei a fost cu mult mai mult apreciată în străinătate decât la noi, a încercat şi dânsul să stabilească anumite serii în istorie (în volumele privitoare la Cuza-Vodă), căutând să încadreze evenimentele în acest sistem, puţin cam rigid.

Istoricul englez H. Th. Buckle nu mai caută, asemenea lui Comte, să interpreteze istoria după regularităţi bazate pe psihologie, ci pe statistică, ajungând la concluzia, că condiţiile naturale primează asupra sufletului uman. Concluziile lui au ajuns uneori la absurd şi au fost combătute cu asprime, de unii cu indignare chiar.

K. Lamprecht pornind dela premisa că fasele prin care trec popoarele sunt similare cu fasele prin care trece omul dela copilărie până la maturitate, afirmă că şi istoriografia trece dela prelucrarea individual-psihologică a trecutului la o concepţie social-psihologică a istoriei. In sensul acesta o operă de istorie ar fi o operă de artă. Căutând să stabilească în omenire diferite „Kulturzeitalter" pe care le numeşte tipism, individualism, subiectivism etc., Lamprecht susţine că la un popor care trece printr'o anumită fază a culturii trebue să se manifeste acelaşi fenomen ca la un popor care a trecut prin această fază, b. o. cum ar fi cazul cu feudalismul la Japonezi şi la popoarele Europei occidentale. Dar istoria omenirii este de o infinită varietate şi nu poate fi turnată în tiparul unor legi împrumutate dela alte discipline ştiinţifice.

Dacă ar exista legi rigide, care să dicteze anumite regularităţi — ce legi ne-ar putea explica mistica figură a lui Olliver Crommwell sau personalitatea atât de complexă a lui Napoleon? Căror legi s'ar datori apariţia Jeannei D'Arc, indisolubil legată de sufletul naţiunii franceze? Dar furtunatecul Mihai Viteazul? Ce legi istorice ne-ar putea lămuri de ce Ştefan cel Mare a fost un mare bărbat politic, organizator şi proteguitor de cultură? Popularitatea lui Carol cel Mare sau la noi a lui Cuza-Vodă, la cari se reduc atâtea creaţii, ce nu au fost ale lor, se poate explica după o lege asemenea celor din domeniul ştiinţelor naturale?

www.digibuc.ro

In mersul istoriei există şi lucruri imponderabile, neaşteptate şi neprevăzute. Mai deunăzi un istoric german arăta că Napoleon, din punct de vedere militar stăpân în războiul spaniol, s'a izbit în Spania, de neaşteptata rezistenţă naţională populară în formă de războiu de guerilla, pe care împăratul nu o luase în calculele sale şi care i-a accelerat declinul.

În războiul mondial ofensiva biruitoare a Francezilor la Marna, după atâtea înfrângeri, a fost şi ea tot ceva imponderabil, cum au mărturisit-o mai târziu şi militarii germani. În ce legi încadrezi imponderabilul?

De aceea Ranke vorbeşte atât de prudent despre „legi care ne sunt necunoscute, mai tainice şi mai mari decât le crede omul". Dar aceste nu mai sunt legi în sensul obişnuit.

II

După aceste excursii în domeniul purei teorii, teorii desvoltate de filosofi şi de istorici, să ne întoarcem acum la problema istoriei aşa cum o pun mai ales istoricii de specialitate. Până acum am cercetat, rezumativ, speculaţiile filosofice asupra conţinutului şi domeniului istoric. Să vedem acum cum ni se prezintă istoria, înfăţişată de specialişti. Istoria vrea să ştie, ce a fost şi cum a fost. Ranke în prefaţa la „Geschichte der romanischen und germanischen Völker" (ed. 1824), spune, că vrea să arate, „cum a fost"; „o severă expunere a faptului — continuă dânsul —, pe cât de condiţionat şi lipsit de frumuseţe (unschön) ar fi el, este fără îndoială legea supremă. O a doua este pentru mine evoluţia unităţii şi continuării evenimentelor".

În centrul preocupărilor istoricului stă umanitatea. Trecutul acestei umanităţi trebue cercetat, interpretat, lămurit şi expus după anumite norme, potrivite cu disciplina noastră ştiinţifică. Fapta istorică este creată da oameni, dar numai acel eveniment, însemnat sau nu, are importanţă, care contribue la vieaţa istorică propriu zis a unei naţiuni sau a omenirii. În privinţa aceasta istoricii sunt de acord, dela străluciţii reprezentanţi ai istoriografiei din secolul al XIX-lea şi XX-lea, Leopold von Ranke şi Nicolae Iorga, până la teoreticienii metodologiei istorice, ca Ernst Bernheim. Istoria expune după anumite metode ale ei în chip sistematic faptele istorice prin care s'a manifestat indiferent de loc şi timp, activitatea omenirii. Este vorba de activitatea oamenilor ca fiinţe sociale, activitate ce ar trebui cercetată în legăturile cauzale şi în înlănţuirea faptelor din care să putem desprinde ceva caracteristic, un factor sau mai mulţi factori comuni pentru o anume epocă. Fie că privim în chip singular acţiunea unui individ, sau tipic activitatea mai multora, ca obiceiurile într'o societate, fie că ne oprim asupra

www.digibuc.ro

unei apariţii colective, cum ar fi religia (Bernheim), istoria nu caută să ne înfăţişeze „materia brută care ne înconjură pretutindeni în societăţile omeneşti, ci ideia realizată" sau pe cale de realizare (N. Iorga) De aceea şi Ranke sub „idei conducătoare" înţelege tendinţele dominante în fiecare secol. Aceste tendinţe pot fi descrise, dar nu topite în ultima instanţă într'o singură noţiune (Begriff).

Istoria se ocupă de interesele materiale ale omului ca şi de năzuinţele ideale şi tendinţele spre o vieaţă mai frumoasă, mai nobilă, mai vrednică de trăit.

Materialismul ca concepţie filosofică a istoriei reduce tot trecutul omenirii la starea economică, la lupta între bogaţi şi săraci, la lupta de clasă şi consideră economia ca singura bază adevărată a progresului uman. De sigur, că nimeni nu neagă importanţa economică a vieţii, dar astăzi, afară de socialiştii fanatici, puţini mai reduc istoria la acest singur agent. Chiar un istoric, care a început cu foarte valoroase studii de istorie economică (Wirtschaftsgeschichte), Lamprecht, subliniază importanţa covârşitoare a vieţii spirituale. Lamprecht spune cu drept cuvânt, că elementele chemate în rândul întâi să continue de a trăi în chip universal-istoric, sunt „elementele moralei şi religiei, artelor, poeziei şi ştiinţelor".

De aceea istoria nu se rezumă la activitatea politică. Istoria politică este numai un capitol, oricât de însemnat, din istoria omenirii. Adevărata istorie este istoria culturii umane.

Un popor, o naţiune este unitate, o energie spirituală, îşi are vieaţa organică proprie. Din legăturile spirituale ce există între popoare, din luptele ce se duc, din rivalităţile, ce rezultă, din năzuinţele comune între naţiuni, pe care Ranke le numeşte cercuri de popoare, care ajung apoi la „Völkersysteme", la sisteme de popoare, se clădeşte întreaga istorie. Să nu pierdem din vedere că istoria este istoria omenirii, a oamenilor, cu toate înfăţişările lor, nu a omului abstract, cum şi-l construia cu predilecţie filosofia raţionalistă a secolului al XVIII-lea.

„Istoria universală nu este — spune Iorga — un corpus masiv de incidente istorice, biografii, studii cronologice şi istorii naţionale". Ea trebue să expuie desvoltarea omenirii în cea mai largă concepţie a cuvântului. Toate împărţirile istorice, ca şi cea mai uzitată în istoria antică, medievală, modernă şi contimporană, nu sunt alta decât simple expediente didactice. Istoria nu poate fi compartimentată. Ea este asemenea fluviului larg care curge în maiestoasă succesiune de valuri. Un val urmează după celălalt, valurile se înoiesc necontenit, fără nicio pauză, dar din mulţimea aceasta nenumărată de valuri, când line, când răzvrătite, ne alegem cu imaginea fluviului în veşnică mişcare.

www.digibuc.ro

III

Istoriografii au căutat todeauna, acum mai mult decât înainte, să stabilească anumiţi factori comuni ai istoriei, caracteristici pentru o epocă, sau permanenţi în istorie. Ranke consideră un astfel de factor idelle, Lamprecht subliniază caracterul social-psihic al „epocilor culturale". Taine operează în studiile sale atât de sugestive cu elementele de „moment, milieu şi rasă". N. Iorga, singurul între specialiştii contemporani, care s'a încumetat să scrie o „sinteză a umanităţii", numeşte „permanenţe" în istorie orizonturile (influenţa solului), sinteza de rasă, (care este cu totul altceva decât ce înţeleg astăzi sub rasă toţi chemaţii şi mai ales nechemaţii, cari se îmbulzesc intempestiv în ştiinţă), şi ideile care sunt susţinute uneori şi de anumite sentimente de mare durată.

Solul, arată N. Iorga, le-a deschis Italienilor de dincoace de Apenini perspectiva spre Bizanţ, celorlalţi spre Spania şi Africa de Nord. Suedia se îndreaptă spre Baltică, Norvegia e oceanică, Slavii, coborând din Nord, tind spre Dunăre şi Mare.

Dar evident în istorie mai este activ un element important: tradiţia. Regatul lui Decebal, doborît de Romani, a avut competiţionari, dela Huni încoace, atâtea alte popoare, cari şi-au revărsat valurile cotropitoare peste regiunile noastre până ce a putut fi refăcut regatul cu ajutorul elementului de permanenţă în acest teritoriu, elementul românesc. Tradiţia în istorie are un rol mai covârşitor decât şi-l poate închipui nespecialistul. Papii intră în moştenirea imperială romană; se văd urme până şi în cancelaria papală. Această moştenire romană este unul din motivele pentru care au izbucnit în Evul mediu acerbele lupte între imperium şi sacerdotium. Turcii, ca succesorii imperiului bizantin, intră şi ei, moştenind, în administraţia imperială de Răsărit. Datorită acestui fapt imperiul otoman a putut dăinui atâta vreme în Europa.

De altfel tradiţia, influinţa culturală şi mediul se manifestă pretutindenea la popoare şi indivizi. Împăratul Frederic al II-lea Stauful, care, ajungând la apogeu, este un oaspe rar în Ţările germanice, reprezintă în Evul mediu mai mult o concepţie italo-normandă cu tradiţii bizantine şi ceva ingrediente arabe, decât una germană. Carol Quintul, ultimul împărat cu idei adevărat universale, răsare din cercul cultural din Burgund, unde bunicul său, împăratul Maximilian, intrase prin legături matrimoniale. Născut şi crescut la Gand în cultură franceză, Spaniol de naştere, rege al Spaniei şi împărat al unui imperiu germanic nedefinitiv, Carol Quintul are în toată atitudinea sa ceva latin-spaniol, nicidecum germanic. Din aceste cauze istorie nici nu se poate face izolat, pe compartimente. Istoria Franţei nu se poate înţelege fără

www.digibuc.ro

cea a Angliei, a Spaniei şi a ţărilor germanice. Sufletul Spaniei va rămânea o enigmă pentru cei ce nu cunosc istoria diferitelor provincii spaniole şi caracteristicile lor ca şi istoria coloniilor. Istoria Americii de Nord nu poate fi înţeleasă fără istoria Angliei şi a Franţei, civilizaţia antică nu fără a cunoaşte civilizaţia Orientului, Istoria Românilor va fi incompletă, dacă nu vom căuta să ne lămurim asupra întregului pământ românesc, şi aceasta în legătură cu istoria popoarelor vecine ca şi cu cercetarea concepţiei imperiale, rămasă ca o moştenire dela Romani prin Bizantini, concepţie care a stăpânit ca directivă secole de-a rândul în Estul european, cum s'a întâmplat ceva similar cu Occidentul Europei. De aceea este atât de sugestivă, atât de importantă şi atât de covârşitoare istoria unei naţiuni, scrisă în spiritul acesta cum este Istoria Românilor a lui N. Iorga sau „Deutsche Geschichte" a lui Lamprecht, opere, aproape unice în felul lor, scrise de un singur om, Francezii neavând b. o. decât o istorie universală a naţiunii lor compusă de un şir întreg de învăţaţi, e adevărat atât de bună, că cei mai mulţi istorici invidiază Franţa pentru această operă colectivă. Istoria propriu zis este istorie universală, istorie a întregii umanităţi. Dar acestă umanitate nu este ceva abstract, ci este o realitate compusă din naţiuni. Fiecare naţiune, care e vrednică să trăiască, va contribui cu energia sa spirituală specifică, cu tendinţele sale spre ideal, cu drepturile sale, cu suferinţele sale, cu jertfele sale de sânge, cu defectele, cu crimele sale chiar, ca şi cu eroismul său cu tot, ce are ea caracteristic la istoria umanităţii. O naţiune nu răsare spontan şi subit ca Minerva din capul lui Jupiter. O naţiune este rezultatul năzuinţelor şi vieţii unui întreg şir de generaţii. O naţiune are o tradiţie care se îngemănează pe cât posibil cu tradiţia generală a omenirii.

Omul care studiază aceste tradiţii îşi creiază prin muncă proprie, şi el nu trebue să fie numai decât specializat în ştiinţa noastră, un simţ istoric, care-i dă putinţa de a vedea şi în trecut şi de a înţelege mai presus de toate. Acest simţ istoric ar trebui să şi-l însuşească fiecare student, indiferent de cariera ce şi-au ales-o.

Istoria ne păstrează tradiţia naţională, istoria ne apropie de trecut, înviindu-l istoria leagă, ideal, generaţiile între olaltă. Istoria naţională ne arată, mai mult decât oricare disciplină ştiinţifică, şi ne ţine pururea prezentă înaintea ochilor unitatea neamului peste toate vicisitudinile, peste toate încălcările şi cutropirile, peste toate umilitoarele nedreptăţi.

IV

In faţa acestui imens material istoricul — cum se va simţi oare el faţă de răspunderea pe care ca ştiinţă, ca organizare, ca critică şi

www.digibuc.ro

ca expunere, i-o impune disciplina istorică? Complexitatea faptelor impune o explicare generală a fenomenelor istorice. Această explicare trebue să se bazeze pe documente. Documentul, scris sau nescris, cere însă un discernământ şi un studiu foarte atent. Şi unde nu este document? Uneori sunt atât de rare sau incomplete documentele! Istoricul trebue să fie înainte de toate un erudit, un om cu învăţătură largă în toate domeniile auxiliare ale istoriei, şi avem foarte multe. Dar un istoric nu se poate mărgini numai la erudiţie, la editare de texte, la judicioase critici de documente. Istoricul adevărat trebue să privească fluxul istoriei dintr'o perspectivă largă, trebue să aibă darul expunerii, al coordonării şi al unificării, dar mai presus de toate darul, atât de rar, de a plasticiza trecutul, de a-l învia, de a ne prezenta o epocă şi oamenii ei, ca ceva viu, nu ca ceva scos din cartoane colbăite, ci ca ceva ce a fost reintegrat în vieaţă. Darul acesta de divinaţie, de reconstituire a vieţii din trecut cu ajutorul ştiinţei, dar şi al puterii de imaginaţie, este foarte rar şi uneori şi primejdios. Ce plastic, ce viu, ce adevărat şi natural ne prezintă Michelet Evul mediu francez! Dar cât de subiectiv este expunerea aceluiaşi istoric, înzestrat cu toate darurile, despre Revoluţia franceză, care încetează de a fi istorie şi începe a deveni imn de slavă!

De aceea istoricul, care îmbină, care poate îmbina erudiţia şi obiectivitatea cu frumuseţea expunerii, capabilă de a evoca în fâşii vii şi luminoase vieaţa din trecut, istoricul acesta, da, — pe istoricul acesta, l-a sărutat pe frunte neîngăduitoarea şi exigenta muză a istoriei, Clio.

www.digibuc.ro

SIBIU / Institutul de arte grafice „DACIA TRAIANĂ“ S. A. / 1942
Inscris in Reg. Com. Fi 3|65|931

www.digibuc.ro